

innerlijk lijkt te willen geven. Via de dagopening brengt hij het thema tijd onder de aandacht, waarbij hij vragen aan leerlingen stelt met betrekking tot de omgang met tijd, zonder daarbij uit te zijn op het (meteen) verkrijgen van antwoorden.

Ook in het portret met Kavindu ('Een (on)uitgesproken appel, 7.5) komt een moment voorbij waarbij via de stilte, ná een 'scène', de aandacht richting het innerlijk geleid wordt. Het gaat over het moment waarop leraar Teunissen in reactie op gelach in de klas aangeeft dat hij ook weleens naar het toilet moet als hij Smintjes neemt.

7.3 Onbevangen (on)geduld

7.3.1 Over zachte volharding

Dit portret is tot stand gekomen na en via een meeloopdag met Sam, leerling vwo jaar 5.

Een eerste kwestie die zich in relatie tot 'aandachtige betrokkenheid' in het portret '*Onbevangen ongeduld*' voordoet betreft de vraag naar tijd. Wat vraagt 'aandachtige betrokkenheid' kijkend naar de inzet van tijd?

In het portret wordt zichtbaar dat 'onbepaalde tijd' een begrip is dat in het werken met leerlingen waar het gaat om het oppakken van de handschoen van volwassen vrijheid, op allerlei momenten en manieren opgang doet. In alle lessen is te zien dat het leraren maar matig lukt om 'vrolijke wilde Sam' vanbinnen te bereiken en aan het werk te krijgen. Hij lijkt maar zeer ten dele geïnteresseerd in wat hem wordt aangeboden. Hij is met zijn hoofd bezig met hele andere zaken (vrienden, de wereld, het leven). Sam betoogt dat school er zijns inziens maar zeer beperkt toe doet.

Op de voorgrond valt dus vooral de ogenschijnlijk ongeïnteresseerde houding van Sam op. Tegelijk is in de achtergrond een heel andere, met de wereld geëngageerde, Sam te zien. Deze Sam is betrokken bij zijn medemens en bij waar het in het leven werkelijk om draait. Sam's ogenschijnlijk ongeïnteresseerde houding belet leraren niet om hem iedere keer opnieuw liefdevol uit te blijven dagen en uit te blijven nodigen. Ogenschijnlijk onvermoeibaar en geduldig, verwachtingsvol en tegelijkertijd in zekere zin open, wrijven, duwen, verleiden en verlokken zij Sam om volwassen met zijn vrijheid om te gaan en zich als volwassene tot de leraar en dat wat er via de lesstof wordt aangeboden te verhouden.

Wat hier in beeld komt is dat 'aandachtige betrokkenheid' lijkt te vragen om een onophoudelijke inspanning ('betrokken zijn') die zich niet door afwijzing of het gebrek aan korte termijn 'resultaat' laat weerhouden. Deze 'zachte volharding' lijkt vanuit het 'betrokken zijn' eveneens een onbepaalde periode van ontvangende, vrije liefde ('aandachtig zijn') te betreffen naast een steeds voorzichtig maar wel voortdurend 'uitnodigen tot' ('aanwezig zijn'). Wat daarbij ook in beeld komt is dat 'aandachtige betrokkenheid' zich niet in een vastomlijnde tijdspanne laat vangen, maar juist om zachte volharding ('betrokken zijn') vraagt. In die zin zou je kunnen stellen dat 'aandachtige betrokkenheid' in zekere zin onbeloonde arbeid betreft. Of en op welke termijn de gedane inspanningen in de ander hun weerklank zullen vinden is een vraag die open blijft.

Zachte volharding in relatie tot het nemen, hebben en maken van voldoende tijd komt ook in verschillende andere portretten aan de orde.

Zo licht het (willen) hebben van (eindeloos) geduld op verschillende momenten en plekken op in de portretten met Anja ('Kruimeltjes', 5.2), Johan ('Leerlingen in-lijven', 5.5) en Kavindu ('Een (on)uitgesproken appel', 7.5). Iedere dag is er een nieuwe kans om opnieuw te beginnen, zo geeft Anja bijvoorbeeld liefdevol aan richting leerlingen die (wederom) hun huiswerk niet gemaakt hebben. Daarbij laat ze in doen en laten geduld zien. Ook Johan lijkt geen moeite te veel om iedere keer opnieuw de leerling te verleiden tot zelfstandigheid. Dit komt onder meer naar voren via een gesprekje met een van de leerlingen die naar huis wordt gestuurd om zijn vergeten laptop op te halen en in de situatie tijdens de gymles met leerlinge Yolanda. Johan vertelt over Yolanda en de stappen die hij met haar probeert te maken waar het gaat om het actief deelnemen aan de les. Johan geeft aan dat hij al blij is dat ze haar gymkleren bij zich heeft. Hij kiest ervoor om haar met rust te laten op momenten dat ze niet meespeelt tijdens de gymles, maar verliest haar vanuit betrokkenheid niet uit het oog.

In de portretten met leidinggevenden Ruben en Maarten ('(Ver)anker(en)de gastvrijheid', 6.5) en Yvonne ('Onverwachte opklaringen', 6.6) komt het bewust de tijd nemen, het bewust vertragen aan de orde waar het gaat om het kunnen doormaken van een worsteling om vervolgens (zelf) verder te kunnen. Wat via het portret met Yvonne duidelijk wordt is dat het hier niet lijkt te gaan om tijd die afwezigheid impliceert. De tijd waar het om gaat lijkt nog het beste gekenschetst te kunnen worden door de term 'haast u langzaam'. Hierbij lijkt

het te gaan over tijd waarin vasthouden en loslaten samenkomen, waarbij een ontspannen maar toch wakkere alertheid de boventoon voert.

7.3.2 Portret ‘Onbevangen (on) geduld’

Ken je dat, van die momenten dat je je lichter voelt, gedragen als het ware? Van die momenten dat een glimlach als vanzelf op je gezicht komt?

Mijn meeloopdag met Sam, leerling in een vwo 5-klas op een grote christelijke scholengemeenschap, bracht me een aantal van deze momenten. Nog niet eerder in mijn zoektocht naar de betekenis van ‘aandachtige betrokkenheid’, ervoer ik door Sam tot in mijn vezels de bij jongeren horende ochtendstemming: een soort voorwaartse energie, alleen toebedeeld aan jongeren, vervuld van moed en grote idealen, die zich ondanks een mogelijk niet al te optimistische wereldvisie – ‘We leven in een fucked-up wereld mevrouw.’ – door niets of niemand lijkt te laten tegenhouden. Het bracht een glimlach op mijn gezicht.

Naast deze van levenslust getuigende slagkracht bracht Sam nog iets anders dat mij blijmoedig maakte. Hij liet een betrokken vorm van aandacht richting de wereld en richting mij zien. Hij vertoonde, zo proefde ik de gehele dag, een in zijn vezels gedragen bereidheid om mij een dag mee op sleeptouw te nemen. Zonder daar overigens al te veel woorden of gebaren aan vuil te maken.

Zijn manier van aandachtig betrokken zijn triggerde me. Hoe komt het en hoe kan het dat dit jong-mens op deze manier in de wereld staat? Het lijkt wel of die aandacht ergens diep in hem gevoed, geworteld is? Gemeend, gegrond, gedurfd... hoe zou ik het omschrijven?

Het werd een dag die voor mij ertoe deed, helemaal los van waar hij voor bedoeld was. Een dag die zich qua blijmoedige energie ergens diep in mijn binnenste nestelde, als ware het een reddingsboei, een baken wellicht, een plek om even (terug) naartoe te gaan op die momenten dat mijn vertrouwen in het leven en de wereld onder druk staat.

Het werd een dag ook waarin ‘oud’ en ‘nieuw’ elkaar ontmoetten. Sam vanuit zijn ochtendstemming levendig, soms zeker wetend, soms weifelend, aandachtig betrokken, voorwaarts gericht. Ik vanuit mijn avondstemming iets geduldiger inmiddels misschien, me realiserend dat tijd vervliegt, veranderingen langzaam gaan en dat antwoorden slechts zelden gevonden worden.



'Toppie'

Dat is het berichtje dat ik krijg nadat ik Sam geappt heb – welke jongere leest er nog een mail? – dat ik inmiddels in de hal van de school op hem sta te wachten. 'Wacht u op Sam mevrouw? Die komt zo hoor, ik heb hem net zien fietsen', meldt een voorbijsnellend jong mens me, blijkbaar wetend dat ik die dag met Sam op stap ga.

Een paar tellen later treedt een slanke, boomlange, in hoodie en spijkerbroek geklede jongen, hip kapsel, bruin haar, vriendelijke open blik, mij tegemoet. Een beetje onwennig staan we even in de hal, zijn grote lijf lijkt nog niet helemaal bij hem te passen.

Ik vraag hem kort of hij er zin in heeft, hij knikt losjes dat hij het oké vindt, me onderwijl een beetje binnensmonds pratend meegevend dat 'school eigenlijk niet zo belangrijk is hè'. 'Hè? School niet belangrijk?' Ook al maak ik de opmerking hardop, ik krijg geen reactie. Ik voel dat het moment (nog) niet daar is om er dieper op in te gaan, dus laat ik het liggen.

Daar staan we dan. En nu? We hebben nog even voor de les van start gaat. Ik weet het ook even niet, ik heb geen concrete plannen en verhoud me dus maar tot wat zich zou kunnen aandienen. Sam weet het wel. Zonder er verder woorden aan te wijden besluit hij dat het een mooi moment is om me even de school te laten zien.

Via de aula en de keuken, onderweg een beetje keuvelend, nemen we een kijkje in het paviljoen. Onderweg wordt Sam aangesproken door iemand die wil dat hij zich meldt. Hij is de afgelopen week ziek geweest en had blijkbaar een getekende groene kaart moeten inleveren. 'Ja, ik heb nog een absentie open staan van vier weken geleden ofzo. Als je die kaart niet inlevert, moet je een uurtje nablijven.'

'Oh,' reageer ik, 'helpt dat volgens jou dit soort straffen?' Ik frons verwachtingsvol mijn wenkbrauwen. 'Nou, dat verschilt haha', reageert Sam. 'Want?', zeg ik. Waarna het stil blijft. Geen antwoord. Wederom. Ik ervaar, meer nog lichamenlijk dan met mijn hoofd, een soort appel om de aangegeven grens te respecteren. Wil onze ontmoeting gestalte krijgen, dan is die vrije middenruimte cruciaal. Hij is hij en ik ben ik. En ergens in dat midden, een onvoorspelbaar midden dat iedere keer weer opnieuw gevonden moet worden, zal ons gesprek en ons contact zich aftekenen. We zullen zien...

We lopen nog even door. Zoals ook eerder ervaar ik dat naast elkaar wandelend babbelen ruimte biedt. Daar waar de frontale confrontatie van een officieel interview via het geschut van vragen haast een bijna geweldadige toegang tot het binnenste van de ander lijkt te willen realiseren, vormt een wandelgesprek een veel natuurlijkere biotoop voor een eerste gesprek of contact. Geen artificiële afstand

noch nabijheid, geen platitudes in de kennismakingsdans, geen al te indringende oogopslagen die vermeden moeten worden.

Wetend dat er in de klas geloot is waar het gaat om wie met mij mee mocht lopen – de docente filosofie, mevrouw Janssens, die me gezegd had mee te willen helpen had de vraag open in de groep neergelegd –, ben ik benieuwd naar zijn beweegredenen om een dag met mij op pad te gaan, temeer daar hij, zonder overleg met mij, me inmiddels mee en route de school door heeft genomen.

‘Zeg Sam, je laat me nu, heel fijn, de school zien, maar weet je eigenlijk wat ik kom doen vandaag?’ Ik ‘weet’ dat het een vraag op het randje is, een vraag die verdergaat dan een eerste oppervlakkig laten-we-even-praten-contact, een vraag die hem uitdaagt om zich uit te spreken. Toch stel ik hem, gemeend benieuwd naar wat zijn antwoord is. Sam: ‘Nou... (stille)... nee.’ Ik zoek naar een reactie en meen de verbazing in mijn binnenste te mogen laten spreken. ‘Hè? Dat meen je niet? Mevrouw Janssens heeft je toch wel wat verteld? Waarom heb je je dan opgegeven als je niet weet waar ik voor kom?’ Sam, glimlachend: ‘Interessanter dan een gewone schooldag toch?’

Ik glimlach ook. Aha. Dat verklaart de boel. Natuurlijk. Alles beter dan een gewone schooldag. We babbelen even door over dat ik een dagje gewoon naast hem in de klas wil zitten, dat ik voor hem kom en niet primair voor de leraren. Al snel blijkt dat hij, in ieder geval op hoofdlijnen, best inzicht heeft in waar ik mee aan de slag ben, – “Aandachtige betrokkenheid” van de docenten op mij toch? – en dat hij ‘onderzoek doen ook gewoon interessant vindt’.

Al wandelend en keuvelend vervolgen we onze route door de school. Op enig moment voel ik de ruimte om Sam uit te nodigen iets meer over zichzelf te zeggen. ‘Wat wil je zelf worden later, heb je daar al een beetje zicht op’, vraag ik hem. ‘Ik wil een heleboel worden, maar dat ene wat ik dan wil, dat weet ik nog niet.’ Goh, denk ik in mezelf. ‘Wat is een heleboel, waar heb je belangstelling voor in het leven?’

En dan vertelt hij over het feit dat hij denkt mensen te willen helpen. ‘Maar dat kan natuurlijk op allerlei gebied. Leraar, psycholoog, brandweerman, het leger in. Het is allemaal interessant en dan is het een beetje: wat moet ik doen?’

Geraakt door de diepte van zijn opmerking rondom deze behoefte om mensen te helpen, vraag ik nog even voorzichtigjes door, daarbij aangevend dat ik zelf een zoon heb die later in zijn leven ook heel erg graag mensen wil helpen. ‘Weet je waar het vandaan komt, die behoefte om te helpen?’

Mijn opmerking raakt een snaar, zo merk ik in de luttele minuten die volgen. Meer nog dan later op de dag krijg ik plots iets te zien van waar het volgens Sam in het leven werkelijk om draait. ‘We leven een beetje in een fucked-up wereld

mevrouw, kijk het nieuws, kijk NOS.nl!' Hij vertelt gedreven, bewogen, ondersteund door klank en gebaar, over zijn thuissituatie. Het blijkt een gezin te zijn waarin naast het opvoeden van de vijf eigen kinderen tot voor kort veel ruimte was om aan pleegzorg en crisiszorg te doen. Sam: 'Die kinderen komen gewoon binnen met hun verhalen, gewoon in Néderland, van die gebroken gezinnen, rare dingen allemaal!'

Ik laat het even binnenkomen. Achter deze korte zinnen zitten grote verhalen, zo proef ik. Ergens hebben die verhalen hem in zijn ziel geraakt en voelt hij de noodzaak om daarin iets te betekenen. Na even samen stil te zijn praten we nog wat door. Over zijn vader (ondersteuner van mensen met financiële problemen) en moeder (werkzaam voor het Leger des Heils) en het gezin waar hij uit voortkomt. Een gelovig gezin 'uit de protestantse hoek'. Later op de dag, tijdens de lunch, zullen we samen nog wat dieper ingaan op het geloof en hoe hij daar zelf wel of niet in staat.

Plots, geheel onverwacht, is de betovering van deze onverwachte intimiteit ook weer weg. Sam ziet in de gang een paar klasgenoten en dús moet er geknuffeld worden. Twee armen gestrekt schuin langs het lichaam, hoofd en bovenlichaam vooruit en dan, pas als je heel dichtbij bent, de ander omarmen. Ik zal het vandaag nog een aantal keer, al dan niet begeleid door de 'deb' als welkomstgroet, voorbij zien komen.



En dan is het tijd voor de eerste les. Voorin de klas gezeten tegen zijn buurman over mij pratend – 'Ze komt meekijken om te zien hoe leraren aandachtig betrokken bij mij zijn, dan is dit niet de beste les om dat te zien haha.' – geeft hij tussen neus en lippen door aan, dat in feite iedere dag op school begint met een dagopening, al houdt niet iedere leraar zich daar aan.

En inderdaad, na de opmerking 'mensen kunnen jullie je kleppen houden' en een korte introductie met betrekking tot mijn aanwezigheid in de klas, start de les bedrijfseconomie van meneer Peters met een dagopening. Dit keer aan de hand van een tekstje van mevrouw Janssens, opgetekend in een op school jaarlijks uitgedeelde en door de leraren zelf geschreven vastenkalender, met daarin voor iedere dag een thema om even bij stil te staan.

Mevrouw Janssens bijdrage betreft een tekst over tijd. Meneer Peters leest voor: 'Schiet eens op, je bent nu al een eeuwigheid bezig! Hoor je dat ook wel eens in de ochtend?' (...) 'Het nu als een moment in de tijd. Nu als een stip op de lijn van de doorgaande tijd. En eeuwigheid als een punt buiten de tijd. Als je het zo ziet, heeft eeuwigheid geen duur. Net als het moment. Het is er, of het is er niet. Als je het zo ziet, kan een moment ook een eeuwigheid zijn.'

Iedereen is stil. Iedereen luistert. Ik ook. Niet eerder heb ik in een vo-school een dergelijk begin van de dag meegemaakt. Wat doet dit met jongeren? Raakt dit ergens? Geeft dit koers, richting, een ankerpunt? Wat is de achterliggende gedachte?

Meteen na het uitspreken van de tekst richt Peters zich tot de groep. 'We leven in Nederland en dat is een stressvol land. Wie heeft een burn-out? Zijn dat mensen van boven de veertig? Feit is dat met name jonge mensen, iets ouder dan jij, last hebben van een burn-out. Zelf ben ik op mijn achtendertigste een tijd van het padje geweest. Hoe komt dat? Omdat je tijd wil versnellen.'

Hij pauzeert kort, de klas is nog steeds stil. Dan vervolgt hij zijn betoog. 'Mocht het je overkomen, dan is dat geen ramp. Je wordt er wijzer van, leert meer in het nu leven. Iedereen denkt vaak: wat moet ik hierna doen, wat moet ik hierna doen? Wat je nu aan het doen bent, doe dat met aandacht!'

Later, tijdens het schrijven van dit portret, realiseer ik me dat behalve dat ik onder de indruk ben van het feit dat meneer Peters zonder ogenschijnlijke gêne zijn eigen kwetsbaarheid in de groep durfde te brengen, ik ook de zin 'wie wil er nu niet de tijd versnellen' mee naar huis heb genomen. Ook ik kende (en ken nog af en toe) het gevoel van haast maar al te goed, ook ik heb 'the hard way' mogen leren dat wat voor anderen een normaal tempo leek, voor mij te snel was. Heeft niet iedereen een eigen optimum qua tijd en intensiteit als het erom gaat in het hier en nu te kunnen blijven? Zouden we niet allemaal eigenlijk steeds opnieuw moeten kalibreren of we nog daadwerkelijk in dat hier en nu zijn, want is leven misschien eigenlijk alleen in het hier en nu mogelijk?

'Wie is er hier stressgevoelig?', vervolgt meneer Peters. Niemand reageert. Sam draait een beetje met zijn ogen. 'Wie is er relaxed?' Zonder enige hoorbare irritatie vanwege het uitblijven van eerdere reactie gaat meneer Peters nog even door. Sam zit met de muis van zijn laptop te spelen. Stilte. Geen antwoorden. Niets. Zijn antwoorden nodig in dezen? Of is het voldoende dat de vraag gesteld wordt? Zait meneer Peters hier een zaadje in vruchtbare grond, of is de grond nog te droog om het te laten kiemen? Wie het weet mag het zeggen. In ieder geval voelt het qua energie voor mij niet alsof de boodschap niet gehoord wordt.

En dan is het tijd voor de les. Meneer Peters: 'Ik wil opdracht achtenveertig bespreken, de obligatielening.' Sam gaapt. Ik gaap mee. Hij vindt het niet zo'n interessant vak, geeft hij zachtjes pratend bij me aan. Leraar Peters gaat ondertussen onverstoorbaar enthousiast verder. 'Tot zover. Helder wat er gebeurt? Ik kan me voorstellen dat je er straks nog even naar wil kijken. Is ook duidelijk wat een obligatielening is?' Niemand reageert, er wordt wat gemompeld, her en der lijken binnensmonds wat vragen te worden gesteld.

Sam richt zijn aandacht tot mij, hij heeft overduidelijk geen zin om zelf met de voorliggende opdrachten aan de slag te gaan. Langzaamaan begin ik te begrijpen waarom Sam 'ja' heeft gezegd tegen mijn verzoek om met iemand op de school mee te mogen lopen. Gepraat zal er worden vandaag, veel en diep. Veel leuker dan sommen maken!

Tijdens de zelfwerktijd die volgt, babbelen we zachtjes over wat over het vak bedrijfseconomie, de school en docent Peters voor Sam betekenen. Sam: 'Ik heb een beetje een haat-liefde-relatie met hem. Hij heeft twee gezichten. Hij kan heel aardig en joviaal doen en meelachen met alles. Maar opeens kan hij omslaan dan wordt hij heel boos.' Ten onrechte, zo is de mening van Sam, want over het algemeen doet hij zijn huiswerk naar behoren. 'Omdat je hem niet goed kan peilen is het wel een beetje oncomfortabel.' Op mijn vraag hoe hij daarmee omgaat geeft Sam aan: 'Als hij boos is, probeer ik de confrontatie te vermijden en op een volwassen manier te reageren.'

Wat een volwassen manier van denken van Sam, zo bedenk ik me vanbinnen. Zou hij echt al zo ver zijn? Ik proef door zijn jeugdige onschuld ook nu weer een soort wijsheid. Waar komt die wijsheid vandaan? Hoe matcht hij zijn – zo zal ik de hele dag door merken – fladderige, snel-door-naar-het-volgende-willende buitenkant met de diepe wijsheden die vanbinnen in hem lijken te huizen?

We kletsen nog even door. Het leukst zijn volgens Sam de vakken filosofie en geschiedenis, al zijn de lessen van geschiedenis op dit moment niet zo interessant. Hij vertelt het licht mompelend, ondertussen even draaiend met zijn ogen. 'We moeten een onderzoeksopdracht doen voor geschiedenis. Ik zit met een vriend. Negentig procent laat die vriend het door zijn moeder doen. Zo van: nee joh, we gaan zelf geen moeite doen, ik laat het mijn moeder wel doen.'

Zijn moeder het laten doen? Waar heb ik die vaker gehoord? Moeders en vaders die de projecten voor hun kinderen (mee) uitwerken? Ook ik heb me er in het verleden weleens schuldig aan gemaakt. Wat doet Sam met dit gegeven? Werkt zijn moeder ook mee? Later, tijdens de geschiedenisles zelf, zal me duidelijk worden hoe hij er meer precies in staat.

Voor nu babbelen we door. Sam bepaalt het tempo en de regels, ik vraag zo nu en dan wat en beweeg mee. Als vanzelf komt wederom het zinnetje 'school is niet zo belangrijk' naar boven. Sam: 'Je leert skills die je nodig hebt in je leven. Maar de manier waarop je ze leert is niet zo heel interessant. Mensen doen alsof je toekomst er vanaf hangt. Door school een baan krijgen en dan huisje boompje beestje en dan ben je gelukkig. Ik denk dat dat niet waar is, dat er andere paden zijn om er óók te komen. Als je blijft zitten klinkt dat verschrikkelijk, maar uiteindelijk gaat het er om of je gelukkig bent of niet.'

Daarna weidt hij uit over de zin en onzin van het cijfers geven. Hij haalt een aantal voorbeelden aan. 'Het hele cijfersysteem is complete onzin. Het leren van de stof is voor het cijfer. Dat is gewoon jammer, want cijfers geven niet weer of je de stof beheerst. Cijfers zeggen eigenlijk niks. Voor sommige vakken doe ik niks. De dag voor de toets leer ik, liggend in mijn bed. Dan haal ik bijvoorbeeld een 7,9. Dan denk je: dat was nuttig. Niet dus! Voor andere vakken zit ik weken vooruit te plannen, te leren en te werken en dan haal ik een vier. Cijfers laten in ieder geval niet zien hoeveel moeite je erin stopt en laten ook niet zien hoe goed je de stof beheerst!'

Er is volgens Sam nog een andere reden om cijfers minder belangrijk te maken. 'Als cijfers een middel worden en geen doel, dan gebeuren er hele mooie dingen hier op school. Over dingen praten, plezier hebben, dingen leren. Bijvoorbeeld ook een practicum doen, dat is ook superleuk.'

De manier waarop Sam nadenkt over de invulling van het onderwijs beweegt mij. Het is meer dan jeugdige overmoed, het is hem ernst. Het gaat er niet om dat hij er verder een potje van wil maken, hij ziet serieus de meerwaarde niet, zich overigens wel realiserend dat sommige anderen misschien wel een stok achter de deur nodig hebben.

Vanuit ons een-tweetje word ik me langzaamaan weer bewust van het feit dat Sam en ik samen in een klas zitten. Met dat bewust-zijn komt ook een schuldgevoel naar boven. Al dat geklets van ons, dat kan toch niet? Een aantal keren wijs ik Sam, ook later op de dag, op het feit dat hij 'eigenlijk' aan het werk moet, me tegelijk realiserend dat het een halfslachtige claim is, want ook ik stel het onderlinge gebabbel op prijs en houd de deur voor een gesprek dus open.

En dan is de les alweer voorbij. Ongeduldig – 'Het is onzin dat ik moet wachten tot de bel gaat. Ik ben heel geduldig, behalve als het sneller kan.' – wacht Sam op de bel. Hij herhaalt het die dag een paar keer. Wat een onzin dat je met zijn allen nog drie minuten moet wachten tot je het lokaal uit kan! Ik kan zijn gevoel niet helemaal volgen. Onderweg naar de volgende les, in een lokaal een verdieping hoger, licht hij het toe: 'Ik kan best een half uur wachten tot iemand de les uitkomt. Maar als iemand een kwartier doucht en het kan sneller, dan ben ik ongeduldig.' 'Oh, ok?' Ik kan niet helemaal volgen maar laat het voor wat het is.

We lopen, trippelen bijna, naar boven. Onderweg brengen we mevrouw Janssens nog even een bliksemgroet. Stralend kijkt ze hem en mij aan. 'Heeft Sam al verteld over zijn hersenschudding?' Ik knik ontkennend. 'Sam huppelt altijd door het lokaal. Toen is hij tegen een balk aan gehuppeld. Hersenschudding. Haha.'

Tijd om het gezegde goed in me op te nemen is er nauwelijks. Ik ervaar, maar check dat niet, dat ze Sam ermee probeert te duiden: levendig, door zijn bestaan heen huppelend, nog niet gekooïd. Nog geen oudemanstred.



We moeten dóór naar de geschiedenisles, de les waar Sam met zijn vriend Guus – 'Lief vanbinnen, bot vanbuiten.' – aan de slag is met de vraag wat de invloed van toverlantaarns op de cultuur is. Een project waar leerlingen een kwartaal lang zelf aan moeten werken. Een project dat in Sams geval niet bepaald vlot, aangezien, zoals eerder verteld, zijn vriend zijn moeder het werk wil laten doen, en die moeder nog altijd niet aan de slag is. Hoe gaat hij daarmee om?

'Ik bespreek het niet met mijn leraar, want Guus is gewoon mijn vriend. Hij doet het, in vergelijking met mij, bijzonder goed op school. Ik zit op het randje. Ik maak me er geen zorgen over. Ik heb andere dingen waar ik me zorgen over maak. Mensen die echte problemen hebben. Niet van: ik heb een geschiedenisopdracht op mijn school. Gewoon, mijn vrienden, mensen in het algemeen.'

Ondertussen is meneer van der Veen, middelbare leeftijd, baardje, bril, naast Sam op zijn hurken gaan zitten, de rest van de klas is inmiddels zelf aan het werk. Hij wil graag weten hoe de vlag erbij hangt. Eerder hoorde ik hem tegen een andere leerling 'ja maar lieve schat' zeggen, nu zit hij haast op zijn knieën naast Sam om samen met hem naar het beoordelingsformulier te kijken. Van der Veen legt uit dat het punt uit twee delen bestaat: een punt voor het proces en een punt voor de inhoud.

Echt vat op Sam, en waar deze wel of niet in zijn project staat, lijkt van der Veen echter niet te krijgen. Misschien wil hij dat ook niet, zo bedenk ik me later. Misschien is de aansporing om aan het werk te gaan voor nu voldoende en laat hij de beslissing of Sam van plan is om een potje van de opdracht te maken bij Sam.

Na het vertrek van van der Veen richting andere leerlingen babbelen we door over 'mensen met problemen' en de zin en onzin van werken voor school. Volgens Sam zijn er veel mensen met mentale problemen, veel mensen die met zichzelf in de knoop zitten. Hijzelf heeft daar ook mee gedeald. Sam: 'Dat zijn de dingen waar je je zorgen over moet maken, die ertoe doen. School is niet het doel, maar een middel. Mijn doel is te proberen om andere mensen en mezelf blij te maken. En wat daar niet toe bijdraagt probeer ik zoveel mogelijk te mijden. School gebruik ik om dat doel te bereiken.'

Volgens Sam lukt het zodra de cijfers wegvallen op school wel om 'ineens een goed gesprek' te hebben over wie iemand is en wil zijn. Maar voor het overige zit iedereen vast in het systeem, zo stelt hij. Sam: 'We zitten hier met zijn allen en

we doen gewoon maar wat. Zo van: dit lijkt ons de beste optie. Het is het meest praktische. Zo komen we uit bij het prisoners-dilemma. Het is niet optimaal, maar het is wel gewoon hoe het leven in elkaar zit, zo'n systeem waarin mensen elkaar kunnen beoordelen en cijfers geven.'

Van der Veen laat wederom van zich horen: 'Hé vriend, ga jij niet werken?!', stelt hij vriendelijk doch duidelijk, zich naar Sam wendend. De vriendelijkheid in zijn toon is duidelijk hoorbaar. Wat vraagt het om bij types als Sam geduld te kunnen opbrengen?

Sam trekt er zich allemaal niet al te veel van aan. Na nog even met mij gepraat te hebben over zijn bezoek aan een reformatorische school – 'Leek me grappig om een keer daar te kijken, in zo'n gesloten community van mensen die hetzelfde denken. Het was een rokjesschool. Dat was superinteressant!' – poog ook ik om Sam aan het werk te krijgen. Tevergeefs. Nu hij niet met mij kan babbelen, babbelt hij met de buurvrouw voor hem. Wederom grijpt de docent – die later in de les in koeienletters 'Sam ga aan het werk!!!!' op het digibord zal zetten – in. 'Sam, ik weet dat Nina een ontzettend interessante gesprekspartner is natuurlijk, maar je moet wel wat aan je werk doen.'

Sam zit te neuriën, staart op zijn laptop, gaat van Google naar mail, kletst even met Noa, opent iets op Facebook en voert daarna de hele riedel in omgekeerde volgorde uit. Van der Veen komt opnieuw zijn kant uit en gaat wederom op zijn hurken naast hem zitten. Sam betoogt dat hij met teksten werken maar niks vindt – 'Ik leer veel beter door beeld.' – waarna van der Veen vraagt of hij daar nu pas achterkomt of dat hij dat al eerder wist. Vervolgens legt hij de link naar Sams onderwerp, de toverlantaarn, waarbij het ook ging om het overdragen van kennis en verhalen. Of Sam een demo kan maken?

Ik ben getriggerd door de omslag die van der Veen weet te maken, Sams opmerking 'ik leer veel beter door beeld' vrijwel onmiddellijk omzettend naar een voor zijn profielwerkstuk haalbare werkvorm. 'Handig', denk ik vanbinnen. Sam zegt zijn suggestie op te gaan schrijven, maar laat dat wat van der Veen hem probeert duidelijk te maken, zo beleef ik het, niet echt in zijn binnenste landen.

Ik realiseer me dat zo op het eerste gezicht Sams gedrag op zijn minst ongeïnteresseerd oogt: onverschillig, onoplettend, tegen de regels in. Tegelijkertijd, als je goed kijkt, zie je misschien een andere Sam, een Sam die geïnteresseerd is in de ander, zorgzaam, onderzoekend, een beetje filosofisch. Wanneer zie je het één en wanneer zie je het andere? Kan je daarin als kijker kiezen? Of is het maar hoe goed je probeert te zien? En wat is de invloed van Sam zelf als het erom gaat wat je wanneer van hem te zien krijgt?

Kort voor het eind van de les komt van der Veen tot de ontdekking dat hij mij niet aan de groep heeft voorgesteld. 'Oh ja, hier zit een mevrouw. Ze doet onderzoek. Wat doe je? Hoe analyseer je? Gebruik je theorie?' Ik geef braaf antwoord terwijl Sam ondertussen voor in de klas op zoek is naar zijn oortjes. In al mijn vezels voel ik dat de leerlingen met hun hoofd heel ergens anders zijn. Ook de leraar weet het. We laten het beiden gebeuren. 'Iedereen heeft héél aandachtig geluisterd', zo concludeert van der Veen vriendelijk-sarcastisch.

Na afloop van de les bied ik de docent mijn excuses aan. Ik geef aan dat ik mede schuldig ben aan Sam zijn kletsgedrag. 'Geen probleem,' zo stelt hij, 'zonder jou was het niet veel anders geweest haha.'

Zowel toon als houding stralen iets rustigs – niet berustends! – uit. Helemaal goed kan ik het niet beoordelen natuurlijk, immers ik ben als onderzoeker in de les en dat is mogelijk ook van invloed op de houding en het gedrag van de leraren, maar het komt op mij over dat meneer van der Veen 'liefdevol geduldig zijn', in ieder geval als basis in zijn doen en laten een plek wil geven. En ergens proef ik door die liefdevolle geduldigheid heen voor Sam en zijn collega-leerlingen de ruimte om links en rechts om zich heen te kijken, om wat uit te waaieren, om eigen paden te ontdekken, de eigen neus te stoten. Zich in en via al die routes oefenend met het zich verhouden tot het leven. En dat alles zonder de centrale route, in dit geval kennis en kunde met betrekking tot het vak geschiedenis, uit het zicht te verliezen.



Al wandelend naar de volgende les begint Sam naar aanleiding van een vervolgvraag van mij over zijn bezoek aan die reformatorische school over algoritmen, een onderwerp dat hem zeer interesseert. Benadrukkend dat het juist goed is dat je in je leven mensen uit de hele wereld tegenkomt die allemaal anders zijn – 'Botsen, daar leer je veel van.' – betoogt hij dat je door die algoritmen via social media iedere keer maar weer bevestigd wordt in je eigen gelijk en je dus geen andersdenkenden tegenkomt. Of ik weet wat algoritmen zijn?

Ik moet even goed luisteren naar wat hij zegt. Sam praat met enige regelmaat, net zoals nagenoeg alle andere pubers die ik ken, een tikkeltje binnensmonds. 'Ehm tja, tuurlijk weet ik wat algoritmen zijn', repliceer ik zodra ik door heb wat hij zegt. Ik zeg het haastig, een tikkeltje verbolgen over het feit dat hij, zo schat ik het in, me te oud vindt om hier kaas van gegeten te hebben. Ik vermoed dat het onderhuids venijn, of beter de onderhuidse pijn verborgen in mijn wat kort-door-de-bocht-reactie – ouder worden is soms erg confronterend – zijn gemoed niet helemaal bereikt. Dat hoop ik tenminste.

Later, tijdens het schrijven van dit verslag, houdt zijn opmerking ‘kent u dat, algoritmen?’ me nog een tijdje bezig. Want al is het dan mogelijk zo dat wij ons als opvoeder bezighouden met het inleiden van de nieuwkomers in de wereld, is het ondertussen ook niet ook gewoon zo dat zij al lang geweest zijn in delen van die wereld waar wij oudjes nog nooit geweest zijn en ook niet zullen komen?

Zijn vraag legt daarmee misschien wel een fundamentele kwestie rondom ‘aandachtige betrokkenheid’ en onderwijs bloot. Wat vraagt het van een leraar om aandachtig betrokken te zijn bij een leerling die zijn weg moet gaan vinden in een wereld die je als leraar maar ten dele kent? Hoe ga je daar als leraar mee om? Waar richt je je aandacht dan op? Hoe verbinden oud en nieuw zich? Of is het zo dat als je onderwijs helemaal uitkleedt, als je terugkeert naar de basis, dat je dan merkt dat die processen die jongeren zich eigen moeten leren maken om in het leven staande te blijven universeel zijn, niet aan tijd gebonden?



We huppelen – of beter Sam huppelt en ik loop – de dubbele les Nederlands binnen. De nieuwe docente, mevrouw Bakkers, is volgens Sam ‘oké’, al is het volgens hem misschien wel zo dat er ‘qua planmatigheid nog wat te leren valt’. Sam: ‘De vorige docente was heel druk. Deze vrouw plant heel veel in voor één les en aan het eind hebben we dan maar de helft gedaan. Dat plant ze dan weer door naar de volgende les. Misschien moet haar planning iets realistischer?’

In een groepje van vier gaat Sam aan de slag met het beoordelen van beschouwingen van collega-leerlingen. Voor het zover is wil hij me echter nog wel even iets meegeven over de complexiteit van de in literatuur gebezigde Nederlandse taal. ‘Onder de ijsvloer waren de velden van de zomer en de weg die naar de rivier kronkelde. Het gras golfde in de trage stroming daaronder’, zo spreekt hij licht cynisch en ietwat gedragen een stukje tekst uit *Joe speedboat* uit. Hij zucht. ‘Het is supermooi, maar ook moeilijk.’ Stilte. ‘Ik lees in mijn bed. Met dit soort teksten haal ik max zeven bladzijden per uur.’ Ik frons. Hij probeert me iets te zeggen. Maar wat?

Het antwoord op de door mij gestelde vraag moet ik schuldig blijven. Ik vermoed dat het te maken heeft met te veel moeten lezen en dat dat niet gaat bij zulke ingewikkelde teksten. Inmiddels hebben vier gesweaterde jongens – waar van Sam er dus één is – bij elkaar aan tafel plaatsgenomen. Ieder een tekst voor zich, met daarbij de opdracht van de docent om zich allereerst te richten op de titel, de hoofdvraag en de samenvatting.

Sam, inmiddels met zijn hoodie redelijk strak over zijn hoofd getrokken, leest half geïnteresseerd de voor zijn neus liggende beschouwing door. Vervolgens laat

hij een stukje tekst aan mij zien. 'Meestal zijn het slimme en belezen mensen die heel veel gelezen hebben', staat er. 'Maar belezen is toch dat je veel gelezen hebt?'

Na een eerste beoordelingsronde volgen nummer twee en drie. Ik kan me niet aan de indruk onttrekken dat Sam wel mee probeert te doen, maar dat zijn hart ook hier niet ligt. Half niks doend, half lezend, geeft hij vooral aan het einde van de 'doorlooptijd' in zijn groepje steeds even korte positieve feedback op de voorliggende beschouwing. Sam: 'Ik ben meneer positivo, ik stoor me eraan dat feedback altijd negatief wordt opgevat.'

Dan, ineens, lijkt hij tot leven te komen rondom een specifieke zin in een van de voorliggende beschouwingen. 'Jongeren zijn lui', staat er. 'Dit triggert me zo erg!', zegt Sam, met ingehouden passie bijna uitroepend hoe oneens hij het met de opgeschreven kop is, om vervolgens even later hardop denkend tot een ander inzicht te komen. 'Misschien schrijft ze het expres zo? Ik doe dat ook zo, ik formuleer ook supersterke meningen.'

Plots mengt de docente, zich steeds van groepje naar groepje door de klas heen bewegend, zich in het gesprek. 'Laat de auteur ook meningen van anderen horen, of alleen haar eigen mening?' Sam: 'Dit is niet haar eigen mening, dat kan niet, dan ga ik echt slaan!' Met gevoel voor theater brengt hij het lachend maar gemeend. 'Misschien is het wel een goede inleiding omdat het je nieuwsgierig maakt', repliqueert docente Bakkers.



En dan is het pauze. Eerst helpt Sam mij met het halen van een kop koffie in de lerarenkamer. Vrijmoedig stapt hij er naar binnen en ik loop met hem mee. Zijn aanwezigheid ontgaat de aanwezige docenten niet. Ook hier weer proef ik een soort van liefdevolle ontvankelijkheid voor het ongekunstelde, ongepolijste handelen van Sam. 'Oh Sam, ja die kennen we, haha. Die kennen we allemaal. Maar of dat positief is haha.'

Sam besteedt er geen aandacht aan, groet iedereen kort en neemt me na de koffie even (opnieuw) mee op een hoog-tempo-knuffelroute door de school. Overall hangen groepjes, de ruimte doet (te) klein, overvol maar wel gezellig aan. Tijd om vrienden te zoeken en te begroeten. Groeten, huggen en weer door. Groeten, huggen en weer door. Zou dit zijn werkelijke levenstempo zijn? Of kiest Sam ook hier wanneer hij wel of niet langer en dieper aandacht aan de ander besteedt? Welke rituelen hebben hedendaagse jongeren eigenlijk als het gaat om sociale begroetingen?



Tijd voor nog een les Nederlands. Nu met als start een komisch bedoeld filmpje over het mogelijk afschaffen van de opleiding Nederlands aan de VU. De interviewer gebruikt daarbij bewust steeds een aantal taalfouten, waarop de geïnterviewden niet of nauwelijks ingaan.

Meteen daarna richt Sam zich tot mij. ‘Vanaf nu ga ik aangeven of ik het er mee eens ben of niet.’ Ik kijk verbaasd, ik begrijp niet wat ie bedoelt. ‘Volwassen zijn is weten wanneer je je volwassen moet gedragen en wanneer niet. Het gaat er niet om dat je je volwassen moet gedragen, het gaat erom dat je weet wannéér je dat moet doen.’

Ik wil nog iets zeggen, maar dat lukt niet. Wat bedoelde Sam nou? Mevrouw Bakkers neemt ondertussen het woord. Wat vindt iedereen van het filmpje? Na een korte discussie over de voors en tegens van Nederlands als taal aan de universiteit, is het tijd om te gaan lezen. Iedereen pakt zijn boek. Het wordt stil. Sam doet zijn oortjes in, evenals vele anderen. De halve klas met oortjes in. Net zoals bij alle lessen die ik eerder vandaag al zag. Met muziek op naar binnen keren, is dat het? Wat doet muziek in dezen eigenlijk met je? Helpt het inderdaad om je te concentreren?



En dan is er een flexuur – ‘Ja hoe leg je dat uit wat je daarin moet doen haha.’ –, normaliter door Sam verplicht in te vullen met eigen werk, maar in dit geval is hij ‘dismissed’ vanwege een gesprekje met mij.

Nog voor we zitten slaakt Sam een zucht. ‘Je zal maar 21 zijn, overlijden, en dan je hele leven educatie voor niks hebben gehad’, zo stelt hij nog voor ik hem iets vraag. Voor mij ligt een handschoen, in de vorm van Sam zijn visie, zo voel ik. Zal ik de discussie aangaan? Negeren? Doorvragen?

In een fractie van een seconde besluit ik de handschoen op een vrij stellige niet al te interviewachtige manier op te pakken. Ik ervaar ruimte om dat te doen, zonder de angst te hebben het contact te verliezen. ‘Dat is niet zo, dat weet je zelf natuurlijk ook. Al die ideeën en gedachten die je nu hebt, waar komen die uit voort? Misschien toch deels ook uit educatie, toch?’

Het mag. Ik mag inmiddels iets stellen in plaats van vragen, zo proef ik uit de serieuze reactie, – ‘Ja, natuurlijk, door de dingen die je meemaakt, alles, ja.’ – die volgt. Niet alleen ik, ook Sam zelf blijkt een passie voor onderwijs te hebben. Eerder al vertelde hij me dat hij ook nog even pedagogiek als vervolgstudie heeft overwogen, maar met 278 meisjes en drie jongens die zich leken te willen inschrijven voor de opleiding begon hij te twijfelen of dat wel een goed idee was.

Vervolgens spreken we over het feit dat het leven, en dus ook onderwijs, je (ook) dingen leert, zij het vaak niet al te praktisch. Sam: 'Dan moet je een huis kopen. Geen idee tegen wie je dan überhaupt moet praten. Dat hebben ze je niet verteld weet je wel. Dan zie je elektriciteit en zeg je: 'Nou, ik weet wel hoe ik moet berekenen hoeveel mini-ampère hier in zitten, maar hoe ik het moet aansluiten... ik heb geen idee!''

Ook raken we in het gesprek de vraag of de vrije wil bestaat aan – 'Ik weet het niet, maar ik ga er maar vanuit dat ik een vrije wil heb, voor het geval ik er een heb.' – en hebben we het over het maken van keuzes. Sam: 'Het is gewoon heel gek om te bedenken dat al die mensen die je tegenkomt, ook educatie dus, invloed op je leven hebben. Elke keuze die je maakt heeft invloed op de rest van je leven. Je kan het verleden niet meer veranderen, maar de toekomst verander je door nu andere keuzes te maken.'

Ik vraag of bij het maken van keuzes het geloof ook een rol speelt. Sam reageert met een kort 'ja, ook het geloof ja', waarna dit thema wat hem betreft, zo voel ik, nog even op de plank mag blijven liggen. Later zal hij me vertellen dat het christendom hem inspireert. Sam: 'Zo van je bent een mens, je maakt fouten, je bent vergeven. De vrijheid en verantwoordelijkheid die je daarmee krijgt kunnen heel erg mooi worden en dus ook helemaal niet mooi. Hoeveel mooie dingen kunnen eruit komen als er een mooi open beleid wordt gevoerd, als mensen transparant zijn in hoe ze denken en hoe ze doen?' De traditionele visie op het geloof die hij van huis uit heeft meegekregen, heeft hij mede via school weten te ontstijgen. 'Ik ontwikkel ook een visie doordat de school gewoon openstaat voor gesprekken en voor dingen die gebeuren.'

Het gesprek is ontspannen, eerlijk, aftastend ook. Waar ligt de open ruimte, wat kan en wordt er gedeeld en niet gedeeld? Ik ervaar een ontmoeting. Op de een of andere manier lukt het om er met elkaar te zijn. We praten nog even door. Juist op het moment dat ik hem een vraag stel over de manier waarop leraren aandachtig betrokken zijn, gebeurt er iets onverwachts. Sam duikt zijn tas in, duidelijk op zoek naar iets. Wat is er aan de hand? Ik frons mijn wenkbrauwen. Luttele seconden later wordt het duidelijk. Sam moet hoognodig gel in zijn haar!

Ik reageer primair vanuit een door verwondering gedreven verbazing dat Sam zo midden in het gesprek ineens iets anders lijkt te moeten doen. Tegelijkertijd tovert zijn gedrag een glimlach op mijn lippen vanwege, zo voel ik het, de door Sam gevoelde vrijheid om ook dit stukje van zichzelf te laten zien. 'Wat doe je nu?', zeg ik redelijk luid. 'Zit ik hier een moeilijke vraag te stellen, ben jij bezig met een potje gel?', waarop Sam me uitlegt dat 'zijn haar dan fijner zit'.

Geen probleem. Ik herken het. Mijn eigen kinderen zijn ook dagelijks zeer bezig met hun haar. Niks zo erg als een 'bad hair day'. De gel wordt aangebracht en ons gesprek gaat door alsof er niks is gebeurd. Hij vertelt over leraren, dat die volgens hem 'op verschillende niveaus' betrokken zijn. Dat die betrokkenheid uiteindelijk gericht is op resultaten, maar dat die resultaten veroorzaakt worden door verschillende factoren – 'zoals bijvoorbeeld dat het goed met je gaat' – en dat leraren vanwege de resultaten dus ook bij jou als mens betrokken zijn: 'Maar op sommige factoren hebben ze meer invloed dan anderen. Ze kunnen jou niet 'ziek of niet ziek' maken, dat is niet waarvoor ze zijn opgeleid.'

In antwoord op mijn vraag hoe hij denkt dat leraren hem zien, geeft hij aan dat de meeste leraren mogelijk vooral datgene zien wat Sam zelf wil dat ze zien, te weten zijn drukke, beweeglijke, levendige 'ik'. Of ze zijn gepassioneerde kant, de kant die veel empathie voor de ander heeft en die van leren houdt, ook zien? Hij twijfelt. Mogelijk overheerst toch een wat meer eenzijdig beeld, niet in de laatste plaats door de in de klas aanwezige groepsdynamiek. 'Ik wil best die kant ook laten zien als de situatie ernaar is. Maar die situatie is er gewoon niet vaak, in een klas met meerdere leerlingen, dan is het toch: je hoort je gewoon zo te gedragen punt nl.'

Al met al – en ook al is educatie misschien niet zo belangrijk – is het volgens Sam goed toeven op de X-scholengemeenschap. Hij wordt er door 'comfortabel genoeg leraren' als mens gezien, zo stelt hij en ervaart hij een grote bereidheid van de school om ook minder doorsnee leerlingen welkom te heten. Sam: 'We zijn een school voor iedereen, een school die compromissen probeert te sluiten.'

Niet alleen ervaart Sam de vriendelijkheid van de school, hij praat er zelf ook warm en liefdevol over. Later zal ik ook in het gesprek met mevrouw Janssens, die even aanschuift tijdens de lunch, wederom een soort van gedragen vriendelijkheid ervaren. Niks klefs, niks paaiends, maar gewoon een eerlijk soort ontvankelijkheid waarbinnen ruimte ontstaat om er met elkaar te zijn. Wat maakt dat de energie zo is? Het is een vraag die ik een tijd met me mee zal nemen.

Gelukkig is er naast 'het liefdevolle ontvankelijke' binnen de school ook ruimte om elkaar op een meer schurende manier tegen te komen. Belangrijk volgens Sam, want 'de waarheid' moet je 'prikkelend en disturbant' laten zijn. Sam: 'De waarheid schuurt altijd. Docenten doen dat ook, al krijgen ze daar niet altijd de ruimte voor. Zelf doe ik het ook, het is het allerleukste wat er is. We hebben bijvoorbeeld allemaal feministen in de klas. Heeft iedereen dan een shirt aan 'everyone should be feminist', dan doe ik een t-shirt aan 'everyone should be masculist' haha.'

Toch is volgens Sam bij aandacht vooral ook het 'er oprecht zijn' waar het om draait. Sam: 'Dat is gewoon een heel belangrijk aspect van aandacht. Gewoon iets

beleven met iemand, die superkleine dingen die je eigenlijk niet merkt of eigenlijk niet kan beschrijven.' Op mijn vraag of hij dat op de X-scholengemeenschap ook ervaart reageert hij: 'Ik zit op een grote school met zeventienhonderd leerlingen en toch... (stille)... ja, ervaar ik het wel, maar ik ben er ook actief naar op zoek.'

Hij geeft aan dat er zo veel leerlingen zijn, dat sommige docenten wel tweehonderd leerlingen hebben die iedere week langskomen, dat er docenten zijn die 'dat gewoon kunnen, iedereen zien', maar dat het ook wel misgaat, indien je zelf als leerling daarin niet actief bent. Hij verwijst daarbij naar een voorbeeld over een autistische vriend die er meer dan een jaar voor nodig had voor hij in de klas tegen mensen durfde te gaan praten. 'Op een gegeven moment moest hij op tienminuten-gesprek komen bij vak X. Toen zei de docent: 'Ik ben zo blij, want ik weet helemaal niet hoe jouw stem klinkt.' Ik moest heel erg lachen om hoe typisch dit was. En aan de andere kant voel je van: dit moet niet kunnen dat een docent gewoon niet weet wie iemand is omdat hij hem nog nooit heeft horen praten.'

Ook zelf heeft hij éénmaal een echt negatieve ervaring gehad, bij diezelfde docent, waar het ging om 'niet gezien worden'. 'Die leraar had gezegd: 'Wow jij bent echt een irritant kind, je doet echt niet je best voor school, dit vak is helemaal niet moeilijk, je bent eigenlijk gewoon heel erg dom.' Dat was oprecht gewoon een uitstorting van veertig minuten. Gelukkig kon ik het van me af laten glijden, maar had deze docent het tegen Sam een jaar eerder gezegd, die toen bijna een burn-out had en erg onzeker was, dan was ik echt door de grond gezakt. Het heeft me ook wel doen denken hoe belangrijk de dingen zijn die door leraren worden gezegd en gedaan.'

Op dat moment komt mevrouw Janssens de aula, waar we al geruime tijd zitten en waar het geroezemoes om ons heen steeds luider is geworden, binnen. Ze sluit even bij het gesprek aan. Ze geeft aan dat Sam nog steeds 'zijn vrolijke wilde zelf' is, maar dat hij steeds beter lijkt te kunnen kiezen wanneer hij die wilde zelf laat zien.

Op haar vraag hoe volgens Sam de ideale school er uit zou moeten zien reageert Sam met 'rode kaarten weg, groene kaarten ook weg haha', waarna hij aangeeft dat de ideale school een school is waar je heen gaat omdat je de behoefte voelt om te leren, om sociaal contact te hebben, interactie met je geest en lichaam ook. 'Dan heb je vooral veel pauzes met elkaar en algemene discussies over onderwerpen die we interessant vinden. Ik denk dat we dan dingen leren over meningen vormen en dat we daarover kunnen nadenken.'



Na de pauze, volgend op het flexuur, is het tijd voor wiskunde. Een soort herhalingsles, waarbij de eerder doorgenomen stof als een razende langsvliegt. De kettingregel, de samengestelde functie, differentiëren. Het is voor mij nauwelijks te volgen. Hoe kan ik zelf ooit vwo mét wiskunde hebben gehaald?

Sam zucht. 'Dit is echt heel handig om te weten als ik later brood wil bakken. Echt!' Ik glimlach. Hij ook. Iedereen mag (wederom) zelf aan het werk om inmiddels geleerde zaken nogmaals door te nemen, óf om te zorgen dat de stof misschien voor de eerste keer wordt doorgenomen. Dit laatste blijkt bij een aantal leerlingen, waaronder Sam, het geval te zijn. Sam pakt zijn rekenmachine en gaat, wederom getooid met een over zijn hoofd getrokken hoodie, aan de slag.

Ik dwaal in gedachten een beetje af tot het moment dat de docent, meneer Brandsteder, middelbaar, kalend, ribbroek blauwe trui, brilletje, bij Sam komt.

Docent Brandsteder: 'Waar ben je ergens Sam?'

Sam: 'Zullen we daar niet over praten?'

Docent Brandsteder: 'Vind je dat te confronterend?'

Sam: 'Ehm... ja.'

Docent Brandsteder: 'En wil je niet geconfronteerd worden.'

Sam: 'Ik heb de motivatie al uit mezelf gehaald.'

Docent Brandsteder: 'Dus je zit al op het optimum en als ik je nog meer confronteer gaat de curve naar beneden?'

Sam: 'Ehm ja... ik moet gaan leren om mezelf te motiveren.'

Docent Brandsteder: 'Ok. Maar als je vragen hebt, stel ze dan.'

Sam: 'Jaja.'

Ook deze leraar 'laat' hem, zo merk ik. Is er eigenlijk een keuze? Ik vraag het me af. De hele discussie over 'eigenaarschap' en 'zelfverantwoordelijkheid' lijkt ook in het geval van Sam actueel. Kun je iemand iets laten leren als hij niet wil? Waar is het leren eigenlijk goed voor? Zit leren misschien al in het aanreiken van de stof en de schuring daaromheen?

Tijdens de rest van de zelf-werktijd is Sam min of meer aan het werk, maar echt hard werken... nee, daar kan ik hem ook dit keer niet op betrappen. Hoodie over de oren, oortjes in en hup vertrokken naar de eigen wereld. Totdat... er plots blijkbaar iets gemeld wordt op Magister. Voor mij geheel onverwacht – 'Sorry hoor.' – rent hij even naar een collega-leerling aan de andere kant van de klas om met haar iets te delen over een uitwisselingsproject met Polen waarover hij net iets heeft gelezen. Leuk! Uitwisselen! Lekker chillen in Polen!! Een aanmaning van Brandsteder om aan het werk te gaan helpt niet. Ook het feit dat Sam voor wiskunde onvoldoende staat (net als voor geschiedenis en Engels) lijkt niet te baten.

Onderwijl vertelt hij me nog kort over zijn bijbaantje als huiswerkbegeleider op school voor kinderen uit de lagere klassen. 'Kindjes pesten', zo staan de huiswerklessen in zijn agenda genoteerd. 'Maar wat geef je dan?' 'Wiskunde en Engels haha, ik wist niet dat ik zelf een voldoende ervoor moest staan haha.'



Het is tijd voor de laatste les. We lopen het praktijklokaal binnen. De jeugdige leeftijd van de aanwezige docente valt me meteen op. 'Best een jonge juf', zeg ik tegen Sam. 'Valt wel mee', reageert Sam, daarbij aangevend dat ze echt niet heel erg piep is. 'Nou, ze is toch jong, begin dertig op zijn hoogst', reageer ik licht verbolgen en niet meegaand in zijn constatering. 'Nou, da's twee keer zo oud als ik hoor', repliceert Sam, mij daarmee onmiddellijk buitenspel zettend.

En zo wordt nogmaals duidelijk dat ik in een ander universum woon. In een universum waar dertig jong is, in plaats van oud. Weken later kan ik er om glimlachen. Wat een les was dat! Een les in wat eigenlijk? Realiteitsbesef? Het ervaren van een generatiekloof?

De leerlingen hebben zin in de les die volgt, zo proef ik. De energie is wakker en zeer actief. De praktijkles bestaat uit een aantal in tweetallen uit te voeren mini-onderzoekjes, waarbij het doel is erachter te komen hoe je het beste stof onthoudt: visueel, auditief, of door te lezen. Onvoorbereid – Sam had materialen mee moeten nemen zo begrijp ik tussen de regels door – maar enthousiast gaat Sam met een meisje uit de groep aan de slag. Alle leerlingen zijn hard aan het werk. De docente mengt zich nauwelijks. Na een tijdje volgt oefening twee. Dit keer een oefening met in een kring in elkaars handen knijpen en meten hoe snel de boodschap de hele kring doorgaat. Ook dit keer lijken plezier en leren samen te gaan. Ik hoor geen onvertogen woord, hier wordt gewerkt!



En dan is de dag alweer voorbij. Sam en ik praten, staand bij een groepje vriendinnen van Sam, nog heel kort even na over hoe hij de dag ervaren heeft. Het was allemaal prima en leuk, zo stelt hij. Ik proef uit zijn reactie dat hij inmiddels – Speedy Gonzales zou van hem kunnen leren – met zijn gedachten ergens anders is. Zijn huiswerkkinderen hebben hem nodig! De energie moet daar heen! Enigszins weemoedig laat ik hem gaan. Ik proef de weemoedigheid van de kant van Sam geenszins. Net zo gemakkelijk als hij me vanochtend ontving, net zo gemakkelijk neemt hij nu ook weer afscheid. Ik glimlach en loop de school uit.

7.3.3 Over oud en nieuw

Een tweede thema dat via het portret 'Onbevangen (on)geduld' het licht ziet betreft de vraag naar hoe 'oud' zich binnen 'aandachtig betrokkenheid' verhoudt tot 'nieuw', waar het gaat om het in de wereld verschijnen van kinderen en jongeren.

In het portret komt het thema 'oud ontmoet nieuw' op verschillende manieren en momenten naar voren. Zo laat het portret een soort van samenkomen tussen 'oud' en 'nieuw' in Sam zelf zien. Enerzijds is er een voorwaarts gerichte, vol levensenergie voorthuppelende sociaal betrokken Sam, voor wie het nieuwe vooropstaat. In hoe hij zich over de wereld en het leven uitlaat, wordt zichtbaar dat hij zich lijkt te willen emanciperen van het oude (het bestaande systeem). Ook wordt helder dat hij zijn eigen stem wil laten horen. Tegelijkertijd laat het portret zien dat Sam zich voegt naar de bestaande ('oude') gemeenschappelijke wereld en het bestaande (school)systeem.

Ook via het contact tussen Sam en mij als onderzoeker en het voorbeeld van docent Peters die via de dagopening in gesprek gaat over tijd, komt 'oud' naast 'nieuw' in beeld. De docent lijkt vanuit zijn eigen (opgedane) wijsheid als 'oudje' leerlingen iets mee te willen geven ten aanzien van de vraag hoe als jongere het leven te (gaan) leven. En Sam en ik komen onder meer een moment van oud-botst-met-nieuw tegen op het moment dat ik aangeef de biologie-docente jong te vinden, waarop hij uitroept dat ze bijna twee keer zo oud is als hij.

Wat hier zichtbaar wordt is dat binnen pedagogisch georiënteerde 'aandachtige betrokkenheid' het oude en het nieuwe elkaar lijken tegen te komen. Dit lijkt zowel op te gaan voor de gestemdheid van de opvoeder en/of het kind/de jongere (ochtendstemming/avondstemming), als waar het gaat om tijd (komend vanuit het verleden/gaand richting de toekomst) en ruimte (meebewegen met het bestaande; ruimte gevend aan het nieuwe). Dit lijkt te vragen om aandacht voor de vraag hoe het oude naast het nieuwe via een ontmoeting gestalte te geven. Waar doet het oude ertoe? Waar en hoe kan er daarnaast ruimte gemaakt worden voor het nieuwe om te verschijnen? Hoe kunnen *oud en nieuw* hier bij elkaar komen?

'Oud' naast en versus 'nieuw' komt – zonder dat het hardop wordt benoemd – in eigenlijk alle portretten met leraren en leerlingen in beeld. De 'oude' leraar die de 'jonge' leerling mee op weg neemt, de weg wijst, de wereld voorhoudt. De 'jonge' leerling die in energie en doen en laten laat zien en merken een heel

leven voor zich te hebben, daarbij enerzijds zich aanpassend aan het bestaande en anderzijds de éigen ook voor hem/haar onbekende route kiezend.

Een voorbeeld hiervan is onder meer te vinden in het portret met Joep ('Krediet-waardig', 7.6) die deels meedoet aan en meebeweegt met het oude, het bestaande, maar tegelijk een eigen, nieuwe wereld heeft, waarin hij aan 'voorzichtig grensverleggende' uitstapjes doet.

Een ander voorbeeld komt aan de orde in het portret met Nina ('Sjibbolet', 7.4), waar tijdens een gesprek met een groep jongeren in de kantine aan tafel duidelijk wordt dat voor hen de toekomst nog open ligt, dat ik als onderzoeker deel uitmaak van de oude wereld, en zij samen de nieuwe wereld zullen vormen.

7.4 Sjibbolet²

7.4.1 Over (verboden) toegang (krijgen)

Dit portret is tot stand gekomen via en na een meeloopdag met Nina, leerling vmbo-kader, jaar vier.

De vraag die onderstaand portret in relatie tot aandachtige betrokkenheid oproept betreft de vraag naar toegang. Hoe en in welke mate is het wenselijk en mogelijk om in contact te kunnen komen met de leerling over wat zich in de privé- en groepsleefwereld afspeelt? En wat vraagt het om die toegang te krijgen?

In het portret is te zien dat het grootste deel van het (innerlijke) leven van leerlingen zich buiten het gezichtsveld van school afspeelt. Leerlingen leven in een eigen groepshabitat (seks, drugs en rock-'n-roll), met eigen sociale regels. Daarnaast hebben ze ieder de eigen (innerlijke en uiterlijke) privéwereld, waarbinnen ze onder meer lijken te dealen met de persoonlijke, niet altijd even eenvoudige, privésituatie. Deze privésituaties dragen ze vaak in hun binnenste als geheim met zich mee. Vriendinnen van Nina vertellen dat ze over die privésituatie tegelijkertijd wél en niet iets willen delen op en met school. Nina vertelt daarnaast dat hoe ze zich

2. Sjibbolet is een uitspraak die eenduidig aangeeft of de spreker al dan niet tot een bepaalde groep behoort. Vaak bevat een sjibbolet klanken of klankreeksen die dusdanig specifiek voor een bepaalde taal zijn, dat een niet-moedertaalspreker niet in staat is ze correct te realiseren. Ik heb het woord 'sjibbolet' voor het eerst gehoord in een door mij gevolgde masterclass bij Andries Baart waarin hij uitlegde dat Sjibbolet zoiets als 'toegangscodes' betekent, een code die alleen 'verstaan' wordt indien je tot dezelfde groep behoort.